

● **BPV WEGWIJZER**
Verdieping Deelnemers met een beperking

SAMENVATTING

Deelnemers die anders zijn vanwege afwijkend gedrag of een bepaalde ontwikkeling hebben in veel gevallen een speciale aanpak nodig en dit kan van invloed zijn op de begeleidingsvorm tijdens de BPV. Enkele, veel voorkomende beperkingen zijn op een rijtje gezet met daarbij enkele tips met betrekking tot omgangsvormen alsmede diverse links naar internetpagina's met nadere informatie.

Autisme spectrum stoornis (ASS)

Bij mensen met een autisme spectrum stoornis (ASS) wordt informatie die via de zintuigen binnenkomt anders verwerkt. De verkregen informatie komt niet als geheel maar in stukjes binnen (fragmentarische waarneming). Hierdoor is het moeilijk om details die worden waargenomen te verwerken tot een samenhangend geheel of om verbanden te zien. Mensen met ASS kunnen problemen hebben met communicatie, sociale interactie en verbeelding. De meest voorkomende vormen van ASS zijn het syndroom van Asperger en PDD NOS. Enkele algemene kenmerken van het syndroom van Asperger zijn:

- gebrek aan sociale vaardigheden: mensen met Asperger hebben moeite met het aangaan en onderhouden van sociale contacten en hebben problemen met het begrijpen van sociale regels en non-verbale communicatie;
- eenzijdige interesses: vaak houden mensen met Asperger zich op een gedetailleerde en obsessieve wijze bezig met eenzijdige interesses en wijden daar ook urenlang over uit;
- stressgevoelig: kleine veranderingen kunnen al grote paniek veroorzaken;
- slechte motoriek: zowel kinderen als volwassenen met Asperger bewegen vaak traag en houterig, hebben minder expressieve gelaatsuitdrukkingen en een wat monotonere stem.

Enkele algemene kenmerken van PDD NOS zijn:

- moeite met het maken van onderscheid tussen belangrijke en onbelangrijke details, waardoor het moeilijk is om hoofdlijnen te selecteren; wat is relevant en wat niet. Feitelijke informatie kunnen ze goed van buiten leren en goed onthouden;
- er is gebrek aan wederkerigheid; het begrijpen van en zich verplaatsen in het denken van anderen vormt voor hen een belemmering;
- moeite hebben met dubbele boodschappen, grapjes, spreekwoorden en uitdrukkingen, omdat ze taal heel letterlijk nemen. Gezichts- en lichaamsuitdrukkingen worden niet gesnapt en er is een beperkt verbeeldend vermogen;
- rigiditeit in denken valt op; ze zijn geneigd vast te houden aan een eigen oplossingsmethode en hebben moeite met het loslaten van eigen ideeën. Door het gefragmenteerd denken is generaliseren een moeilijke stap;
- er bestaan onvoldoende grenzen tussen fantasie en werkelijkheid. Ze kunnen de interne gedachtewereld moeilijk onderscheiden van de werkelijkheid. Hierdoor weten ze niet of iets echt gebeurd is of alleen in gedachten is beleefd.

Dyslexie

Dyslexie is een specifiek leerprobleem, dat vooral betrekking heeft op het lezen en spellen. Mensen met dyslexie leren op een andere manier dan mensen zonder dyslexie. Dit kan in het onderwijs, maar ook op het werk en in andere situaties, voor problemen zorgen. Het is dus van belang dat je rekening houdt met de kenmerken van dyslexie. Enkele kenmerken van dyslexie zijn:

- grote moeite hebben met het automatiseren van vaardigheden en complexe motorische vaardigheden zoals bijvoorbeeld directe woordherkenning (technisch lezen), zwemmen, fietsen en autorijden;
- moeite hebben met het horen van verschillen tussenklanken in woorden (bijv.

heus/huis, schuur/scheur, hoor/hor). Dit wordt auditieve discriminatie genoemd;

- moeite hebben met het uiteenrafelen van een woord tot klanken bij het spellen (herfst = h-e-r-f-s-t, fietsenmaker = fiet-sen-ma-ker) en het samenvoegen van klanken of klankgroepen tot een woord bij het lezen (h-e-r-f-s-t = herfst, fiet-sen-ma-ker = fietsenmaker). (auditieve analyse en auditieve synthese);
- moeite hebben met het in de juiste volgorde onthouden van klanken, woorden of zinnen (auditief geheugen).

ADHD

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) is een diagnose die veelal in verband wordt gebracht met drukke, impulsieve kinderen, maar ook bij volwassenen voorkomt. Voor mensen met ADHD is het lastig belangrijke prikkels van minder belangrijke prikkels te onderscheiden –zij missen een ‘filter’ waardoor alle prikkels van buitenaf naar binnen komen-. Mensen met ADHD kunnen bijvoorbeeld snel afgeleid zijn, vergeetachtig zijn, grote moeite hebben zich aan afspraken te houden en een negatief zelfbeeld hebben. Bij het uiten van kritiek op het gedrag van kinderen met ADHD helpt het om duidelijk te maken wat zij fout doen en hoe ze het hebben kunnen voorkomen. Enkele kenmerken van ADHD zijn:

- aandachtsproblemen;
- impulsief handelen;
- hyperactief zijn.

1 Inleiding

Iedere praktijkbegeleider krijgt vroeg of laat te maken met deelnemers die anders zijn: deelnemers die opvallen op de BPV-plaats vanwege afwijkend gedrag of een afwijkende ontwikkeling. Het kan zijn dat u dan te maken heeft met een deelnemer met een zorgvraag, die voortkomt uit problemen die hij of zij heeft met het leren omgaan met een beperking. Om u als BPV-begeleider bekend te maken met deze beperkingen en om u tips te geven ten behoeve van de omgang met deelnemers met een beperking worden in deze verdieping een aantal zaken op een rijtje gezet waar u als begeleider rekening mee kunt houden. De volgende –veel voorkomende- beperkingen komen in deze verdieping aan de orde:

- Autisme spectrum stoornissen
- Dyslexie
- ADHD

Tevens worden enkele verwijzingen gegeven naar andere soorten beperkingen waar u als BPV-begeleider mee kunt worden geconfronteerd tijdens de BPV.

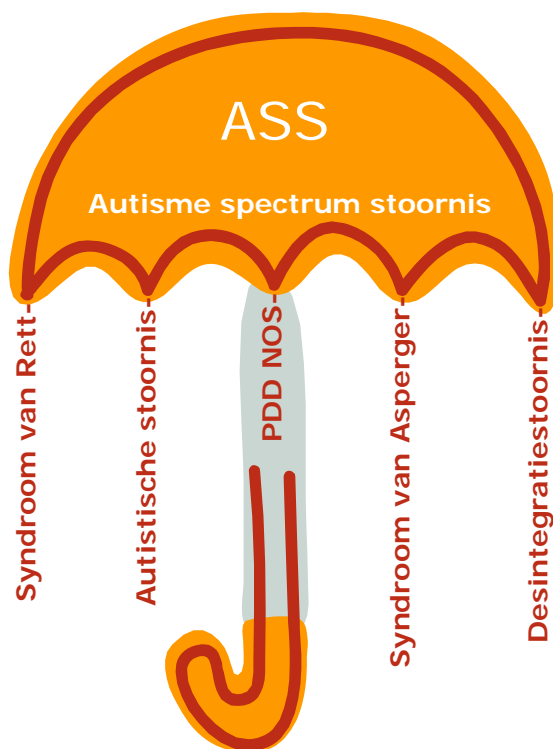

Een deelnemer met een autistische beperking heeft een blijvende functiebeperking. Toch kunt u er voor zorgen dat deze deelnemer zo goed mogelijk kan functioneren tijdens de beroepspraktijkvorming. Niet door de stoornis te verhelpen, maar door begrip en kleine aanpassingen in de begeleiding en werksituatie. U kunt er zo aan bijdragen dat de deelnemer betere kansen krijgt.

2 Autisme Spectrum Stoornis (ASS)

Een autisme spectrum stoornis (ASS), is een stoornis in de informatie en prikkelverwerking in de hersenen. Informatie die via de zintuigen binnenkomt wordt bij mensen met ASS anders verwerkt. Alles wat een mens hoort, ruikt, ziet, voelt en proeft zijn prikkels die door de zintuigen worden waargenomen. De hersenen sturen, naar aanleiding van deze prikkels het lichaam aan om in actie te komen. Bijvoorbeeld: U hoort iemand roepen, dit signaal gaat via de hersens, waarop u reageert door op te staan en naar de betreffende persoon toe te lopen. Bij een autisme spectrum stoornis komt de informatie niet in zijn geheel maar in stukjes binnen. Dit wordt fragmentarische waarneming genoemd. Hierdoor is het moeilijk om details die worden waargenomen te verwerken tot een samenhangend geheel of om verbanden te zien. Mensen met ASS hebben problemen met communicatie, sociale interactie en verbeelding.

De volgende stoornissen vallen onder het autisme spectrum:

Als praktijkbegeleider zult u klassiek autisme niet vaak tegenkomen. De stoornissen PDD-NOS en het syndroom van Asperger zijn vaker voorkomende vormen binnen het ASS.

Het syndroom van Asperger

Personen met het syndroom van Asperger hebben in tegenstelling tot klassiek autisme en PDD-NOS een goed ontwikkelde taalvaardigheid. Het syndroom kenmerkt zich door beperkingen in de sociale interacties en een beperkt repertoire aan interesses en activiteiten. Tevens is er een normale tot hoge intelligentie en een gemiddelde neiging tot het maken van contact. Een persoon met het syndroom van Asperger heeft dus wel de wens om te communiceren en bij de groep te horen.

Algemene kenmerken van het syndroom van Asperger:

- gebrek aan sociale vaardigheden: mensen met Asperger hebben moeite met het aangaan en onderhouden van sociale contacten en hebben problemen met het begrijpen van sociale regels en non-verbale communicatie;

- eenzijdige interesses: vaak houden mensen met Asperger zich op een gedetailleerde en obsessieve wijze bezig met eenzijdige interesses en wijden daar ook urenlang over uit;
- stressgevoelig: kleine veranderingen kunnen al grote paniek veroorzaken;
- slechte motoriek: zowel kinderen als volwassenen met Asperger bewegen vaak traag en houterig, hebben minder expressieve gelaatsuitdrukkingen en een wat monotonere stem.

Pervasive Development Disorder, Not Otherwise Specified (PDD NOS)

Personen met PDD-NOS hebben een beperking in de ontwikkeling van de sociale interactie. Ze hebben moeite met het maken van contact met anderen. Ze kunnen zich namelijk slecht inleven in een ander en schatten onvoldoende in hoe ze bij een ander overkomen. Hierdoor kunnen reacties heel onvoorspelbaar zijn. Wanneer een persoon met PDD-NOS met een beperkt aantal mensen te maken heeft, gaat het meestal redelijk goed. Wegens de sociale druk staan ze niet graag in de belangstelling.

Algemene kenmerken PDD-NOS:

- moeite met het maken van onderscheid tussen belangrijke en onbelangrijke details, waardoor het moeilijk is om hoofdlijnen te selecteren; wat is relevant en wat niet. Feitelijke informatie kunnen ze goed van buiten leren en goed onthouden;
- er is gebrek aan wederkerigheid; het begrijpen van en zich verplaatsen in het denken van anderen vormt voor hen een belemmering;
- hebben moeite met dubbele boodschappen, grapjes, spreekwoorden en uitdrukkingen, omdat ze taal heel letterlijk nemen. Gezichts- en lichaamsuitdrukkingen worden niet gesnapt en er is een beperkt verbeeldend vermogen;
- rigiditeit in denken valt op; ze zijn geneigd vast te houden aan een eigen oplossingsmethode en hebben moeite met het loslaten van eigen ideeën. Door het gefragmenteerd denken is generaliseren een moeilijke stap;
- er bestaan onvoldoende grenzen tussen fantasie en werkelijkheid. Ze kunnen de interne gedachtewereld moeilijk onderscheiden van de werkelijkheid. Hierdoor weten ze niet of iets echt gebeurd is of alleen in gedachten is beleefd.

Gedragskenmerken:

Hieronder volgt een aantal voorbeelden van omschrijvingen die kunnen passen bij een persoon met ASS. Het woord kunnen wordt hier benadrukt aangezien ieder van ons zich waarschijnlijk wel herkent in een bepaald kenmerk. Het is de opeenstapeling van kenmerken, waardoor je je kunt afvragen of je iemand aan het begeleiden bent, die misschien een stoornis heeft.

Kenmerk	Voorbeeld/uitwerking	Omgang
Stoornis in het 'coherente denken': de wereld wordt in stukjes waargenomen.	De deelnemer heeft geen overzicht op de werkzaamheden en ziet geen samenhang tussen de verschillende activiteiten. Hij heeft moeite onderscheid te maken tussen hoofd- en bijzaken.	Maak het takenpakket en de werksituatie zo duidelijk en overzichtelijk mogelijk, zodat de deelnemer het gevoel heeft grip op de situatie te hebben. Afbeeldingen of geschreven instructies kunnen een zinvol hulpmiddel zijn. Geef hem één opdracht tegelijk
Voorstellingsvermogen: het is lastig een voorstelling te maken van hetgeen nog niet is, wat nog komt of wat al geweest is	De aanstaande deelnemer vindt het moeilijk zich voor te stellen wat het is om een baan te hebben. Dat moet hij ervaren, voordat hij er betekenis aan kan geven	De deelnemer zal in de praktijk moeten ervaren wat het werk inhoudt. Verwacht niet van hem dat hij hiervan vooraf een goed beeld heeft. Beoordeel een sollicitant niet (uitsluitend) op grond van een sollicitatiegesprek. maar observeer hem in de praktijk. Laat hem bijvoorbeeld eerst een tijdje bij u stage lopen

<p>Generalisatie: wat in een bepaalde situatie is geleerd, wordt niet automatisch meegenomen naar een andere situatie.</p>	<p>Als de deelnemer een training heeft gevolgd, is het voor hem niet gemakkelijk om het geleerde toe te passen in de werkelijke arbeidssituatie. Hoe meer de werkelijke arbeidssituatie afwijkt van de trainingssituatie, hoe lastiger het is.</p>	<p>Maak eventuele trainingssituaties zo realistisch mogelijk. Datgene wat de deelnemer heeft geleerd, moet u bij verandering van de situatie opnieuw met hem bespreken. Het is ook belangrijk dat u checkt of de informatie bij de deelnemer is overgekomen.</p>
<p>Schakelproblemen: omschakeling bij veranderingen is lastig.</p>	<p>Als u onverwachts veranderingen aanbrengt in de organisatie of in de werkzaamheden van de deelnemer, leidt dit bij de deelnemer tot problemen. De deelnemer heeft het gevoel de grip op de situatie kwijt te zijn.</p>	<p>Het is belangrijk dat u veranderingen van tevoren aankondigt. Wanneer dit niet mogelijk is, moet u er achteraf extra aandacht aan besteden.</p>
<p>Sociale interactie: de omgang met andere mensen is lastig, mensen zijn grotendeels onbegrijpelijke en onvoorspelbare wezens.</p>	<p>De deelnemer is tijdens de pauzes zwijgzaam of gaat apart zitten. De deelnemer onttrekt zich aan sociale evenementen, zoals bedrijfsuitjes.</p>	<p>U kunt de deelnemer het beste in veilige kleinschalige situaties de sociale competenties laten oefenen die hij nodig heeft in een arbeidssituatie. Geef hem de tijd om bepaalde omgangsvormen in te laten slijten. Dwing de deelnemer niet tot sociaal gedrag waartoe hij niet in staat is.</p>
<p>Discrepancie tussen 'performance' en de bijbehorende sociale vaardigheden: de presentatie leidt tot te hoge verwachtingen over de sociale vaardigheden.</p>	<p>De deelnemer heeft een hogere opleiding en een vlotte babbel, maar blijkt tegelijkertijd weinig inzicht te hebben in eenvoudig werk. Of: de deelnemer kan zijn werk technisch goed uitvoeren, maar heeft moeite om de sociale momenten door te komen (zoals de pauzes).</p>	<p>Wees u bewust van deze mogelijke discrepantie. Beoordeel de deelnemer niet op diens voorkomen, maar beoordeel hem op hetgeen hij in de (werk)-praktijk laat zien.</p>
<p>Non-verbale communicatie: niet-gesproken taal is lastig te begrijpen</p>	<p>De deelnemer merkt een fronsende blik van een collega niet op of interpreteert die blik niet juist. Bemoedigend knikken of ongeïnteresseerd achterover leunen wordt door de deelnemer niet op waarde geschat.</p>	<p>Houd de communicatie zoveel mogelijk verbaal en vertaal de non-verbale communicatie in woorden.</p>
<p>Eenzijdige communicatie: contacten zijn vaak oppervlakkig en niet wederkerig (eenrichtingsverkeer).</p>	<p>Het taalgebruik van de deelnemer kan vreemd op u overkomen, het klinkt bijvoorbeeld heel formeel. Het kan best zijn dat de deelnemer veel praat, maar dan hoort hij nauwelijks wat een ander zegt.</p>	<p>Het gebrek aan wederkerigheid in het contact kunt u als storend of pijnlijk ervaren. Het is echter een gegeven, dat u niet kunt veranderen en niet persoonlijk moet opvatten. Zoek andere mogelijkheden voor communicatie, bijvoorbeeld schriftelijk.</p>

Bron: dr. Leo Kannerhuis

De praktijk

Een deelnemer met ASS kan heel goed functioneren als hij of zij heldere en duidelijke opdrachten krijgt, op plekken werkt die niet teveel prikkels bevatten (qua geluid en/of inrichting), en wanneer niet te hoge eisen worden gesteld op sociale gebieden (zoals de 'social talks', die mensen met autisme vaak graag vermijden).

Verzorg duidelijke instructies:

- geef de instructie in een rustig tempo. Mensen met autisme hebben een langere verwerkingstijd nodig voordat de boodschap verwerkt is;
- laat de instructie niet te lang duren;
- treed niet in details. Beperk de instructie tot de kern;
- geef expliciet aan wat van de deelnemer na afloop van de instructie verwacht wordt;
- geef enkelvoudige opdrachten in plaats van samengestelde opdrachten. Een voorbeeld van een samengestelde opdracht is: "Pak je theorieboek, lees eerst paragraaf 2, beantwoord daarna de vragen en maak de zinnen af in opdracht 2." ;
- maak bij de instructie gebruik van visuele ondersteuning;
- geef de deelnemer voldoende tijd om te reageren op een vraag of instructie.
- herhaal niet te snel;
- houd rekening met uw taalgebruik bij het geven van een instructie;
- geef concreet aan wat de deelnemer moet doen (doe-uitspraken);
- vermijd lange en samengestelde zinnen;
- vermijd veel bijvoeglijke voornaamwoorden, bijwoorden en tussenvoegsels;
- vermijd uitbundige gezichtsexpressies en stemintonaties;
- vermijd lange verhalen, waarin hoofd- en bijzaken door elkaar lopen ;
- vermijd zoveel mogelijk dubbelzinnigheden in het taalgebruik;
- vermijd abstracte tijdsbepalingen: 'straks', 'zo meteen', 'even';
- vermijd abstracte graadbepalingen: 'enigszins', 'verhoudingsgewijs', 'niet helemaal';
- vermijd vraagzinnen zoals: "Zou je dit wel doen?" Terwijl je bedoelt: "Dat mag je niet doen." ;
- gebruik de positieve spreekvorm. Zeg niet wat de deelnemer niet mag doen, maar geef concreet aan wat wel van hem verwacht wordt.

Voor deelnemers met ASS is het moeilijk om wat ze geleerd hebben in de praktijk toe te passen. Het is belangrijk om expliciet aandacht te besteden aan de transfer van aangeleerde vaardigheden in andere en nieuwe situaties. Hieronder volgt een aantal tips voor het bevorderen van transfer.

- Zorg dat de deelnemer leerstof of vaardigheid helemaal beheerst. Veel voordoen en veel herhalen.
- Maak gebruik van realistische leersituaties.
- Geef de toepassingsmogelijkheden van het geleerde heel expliciet aan.

De verwerking van opdrachten hangt af van de instructie: hoe duidelijker en explicieter deze is, des te beter de deelnemer de opdracht zal kunnen uitvoeren. Om een opdracht zo duidelijk mogelijk te maken volgen hieronder enkele tips.

- Geef concreet aan wat de deelnemer moet doen en wat van er van hem verwacht wordt.
- Markeer goed het begin- en eindpunt van een opdracht. Je begint hier ... en stopt daar... Bij meerdere opdrachten moeten de opdrachten goed genummerd zijn.
- Gebruik bij complexe, samengestelde opdrachten waarin de deelnemer meerdere stappen moet zetten een handelingsschema, waarin precies de stappen aangegeven staan die achtereenvolgens uitgevoerd moeten worden.
- Geef na afronding van de opdracht direct feedback.
- Moedig de deelnemer tijdens de uitvoering van de opdracht aan.
- Spreek concreet met de deelnemer af wat hij gaat doen als de opdracht klaar is.

Bron: Leerlingen met autisme in de klas. Een praktische gids voor leerkrachten en interne begeleiders. M. Baltussen, A. Clijsen en Y. Leenders. M.m.v. M. Hansen en L. de Wilde. Landelijk Netwerk Autisme (LNA), 2003.

Voor meer informatie over autisme en de begeleiding van deelnemers met autisme kunt u o.a. terecht op de volgende internet pagina's:

http://platformgehandicaptenmbo.kennisnet.nl/speciale_aandacht

<http://www.autisme.nl/home.html?mnu=tmain100:shome&s=1&l=nl&t=1277015593>

3 Dyslexie

Dyslexie is meer dan moeite hebben met lezen en schrijven! Dyslexie is een specifiek leerprobleem, dat vooral betrekking heeft op het lezen en spellen. Mensen met dyslexie leren op een andere manier dan mensen zonder dyslexie. Dit kan in het onderwijs, maar ook op het werk en in andere situaties, voor problemen zorgen. Het is dus van belang rekening te houden met de kenmerken van dyslexie. Hieronder een beschrijving van de twee kernproblemen, andere problemen en de sterke punten die een rol spelen bij dyslexie.

Voorbeeldgedrag	Kenmerk
Grote moeite hebben met het automatiseren van vaardigheden en complexe motorische vaardigheden zoals directe woordherkenning (technisch lezen), zwemmen, fietsen en autorijden.	Een automatiseringsprobleem
Moeite hebben met het horen van verschillen tussen klanken in woorden (bijv. heus/huis, schuur/scheur, hoor/hor). Dit wordt auditieve discriminatie genoemd.	Een probleem met het auditief verwerken van spraakklanken (fonologische verwerking)
Moeite hebben met het uiteenrafelen van een woord tot klanken bij het spellen (herfst = h-e-r-f-s-t, fietsenmaker = fiet-sen-ma-ker) en het samenvoegen van klanken of klankgroepen tot een woord bij het lezen (h-e-r-f-s-t = herfst, fiet-sen-ma-ker = fietsenmaker). (auditieve analyse en auditieve synthese).	Welke kenmerken horen hierbij??? Anders zou ik de hele kolom kenmerk weghalen, het voegt niet echt veel toe
Moeite hebben met het in de juiste volgorde onthouden van klanken, woorden of zinnen (auditief geheugen).	

De combinatie van bovenstaande problemen maakt dat veel taken voor iemand met dyslexie moeilijk uit te voeren zijn. In de praktijk moeten immers vaak auditieve en andere vaardigheden tegelijk worden toegepast. Voorbeelden van zulk soort situaties zijn:

- het maken van aantekeningen of notulen: de notulist maakt een samenvatting van wat de spreker zegt, die hij leesbaar moet opschrijven terwijl de spreker alweer verder praat;
- het lezen van ondertitels bij een film: de lezer moet in snel tempo (dus geautomatiseerd) lezen en tegelijkertijd de beelden van de film volgen.

Ook andere problemen kunnen voorkomen, zoals:

- een gebrekkig tijdsbesef: weinig gevoel hebben voor de hoeveelheid tijd die verstrijkt en daardoor bijvoorbeeld vaak te laat komen;
- niet op een woord of naam kunnen komen. Het woord of de naam is wel bekend, maar kan op dat moment niet gezegd worden ("het ligt op het puntje van mijn tong");
- problemen met het mondeling formuleren. Als de spreker niet op de juiste woorden kan komen, gaat hij andere woorden gebruiken en kan hij in de knoop komen met wat hij wilde zeggen;
- bij het spreken woorden verkeerd uitspreken;
- bij het spreken slordig of onduidelijk articuleren;
- motivatieproblemen, faalangst en/of vermijdingsgedrag. Deze zijn meestal geen oorzaak, maar juist een gevolg van de leerproblemen.

Sterke punten van dyslectische mensen:

Gelukkig zijn er ook vaardigheden waar dyslectische mensen meestal juist erg goed in zijn, vaak zelfs beter dan de meeste mensen zonder dyslexie. Het gaat dan om visuele, visueel-analytische en ruimtelijke vaardigheden.

- Visuele vaardigheden:
Mensen met dyslexie zijn over het algemeen goed in het waarnemen van de dingen in hun omgeving, het zien van grote gehelen maar ook van details die anderen niet altijd opvallen.
- Visueel analytische vaardigheden:
Dyslectici zien vaak snel hoe iets (bijvoorbeeld een gebouw of een wiskundig probleem) is opgebouwd, hoe het in elkaar zit. Ze kunnen het grote geheel gemakkelijk opsplitsen in de delen waaruit het is opgebouwd.
- Ruimtelijke vaardigheden:
Dyslectische mensen zijn over het algemeen sterk in driedimensionaal denken. Ze kunnen een voorwerp dat ze maar van één kant zien, als het ware in hun hoofd van alle kanten bekijken.

Om het leergedrag van de deelnemer te bevorderen kunt u als begeleider de volgende maatregelen treffen:

- Maak duidelijke afspraken met de persoon, m.b.t. tijdsduur van een opdracht.
- Geef overzicht m.b.t. werk waaraan dagelijks, wekelijks, maandelijks gewerkt moet worden. Zet dit op papier en vertel/ herhaal het regelmatig.
- Sta toe dat iemand met dyslexie kladpapier gebruikt, of beter nog: leer de persoon kladpapier te gebruiken en attendeer hem hier regelmatig op. Houd er wel rekening mee, dat de persoon moeite heeft om te luisteren en te schrijven. DUS: bouw stiltemomenten in zodat de persoon dingen op papier kan zetten.
- Geef het grote geheel aan waarvan de leerstof een onderdeel is. Een stuk leerstof staat nooit apart. Het is altijd een onderdeel van een groter geheel. Geef duidelijk aan waar een stuk leerstof bij hoort. Op deze manier wordt de leerstof makkelijker onthouden.
- Zorg dat opdrachten goed begrepen worden. Wen de deelnemer een opdracht twee keer te lezen en laat hem vervolgens de opdracht in eigen woorden navertellen. Pas dan mag hij beginnen met de opdracht of taak.
- Geef duidelijk en concreet aan wat de leerling wel en wat hij niet goed doet.

- Vergelijk de persoon niet voortdurend met anderen die u heeft begeleid.
- Beoordeel het resultaat van een opdracht.
- Vraag niet alleen schriftelijke verwerkingen, mondeling kan hij vaak beter laten zien waartoe hij in staat is.
- Geef goed gesproken, duidelijke informatie.
- Sta alle hulpmiddelen toe die lezen en schrijven kunnen vergemakkelijken.

Voor meer informatie over dyslexie kunt u de volgende website raadplegen:
<http://www.dyslexie.nl>

4 ADHD

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) betekent in het Nederlands: aandachtstekort stoornis met hyperactiviteit. ADHD is een diagnose die veelal in verband wordt gebracht met drukke, impulsieve kinderen, maar bij volwassenen komt het eveneens voor. Mensen met ADHD missen een 'filter' waardoor alle prikkels van buitenaf naar binnen komen. Voor mensen met ADHD is het lastig de belangrijke prikkels van minder belangrijke prikkels te onderscheiden. Het gevolg hiervan is dat men snel afgeleid is. Mensen met ADHD kunnen grote moeite hebben om zich aan afspraken te houden, kunnen vergeetachtig zijn en kunnen moeite hebben met het organiseren van werk en studie. Tevens kunnen leerlingen met ADHD negatief over zichzelf en hun mogelijkheden denken. Bij het uiten van kritiek op het gedrag van mensen met ADHD helpt het om duidelijk te maken wat zij fout doen en hoe ze het kunnen voorkomen.

ADHD heeft drie belangrijke kenmerken. Deze kenmerken hoeven niet allemaal tegelijk voor te komen bij mensen met ADHD. Sommigen hebben alleen problemen met aandacht en concentratie terwijl bij de anderen de hyperactiviteit voornamelijk op de voorgrond treedt.

Voorbeeldgedrag	Kenmerk
Moeite hebben om de aandacht blijvend op de taak te kunnen richten. Allerlei omgevingsprikkels kunnen ervoor zorgen dat zij snel zijn afgeleid. Bij bepaalde bezigheden kunnen zij zich juist wel heel goed concentreren.	Aandachtsproblemen
Eerst doen, dan denken. Mensen met ADHD geven het antwoord voordat de vraag is afgemaakt. Dit komt door een gebrek aan innerlijke controle die de remfunctie van het gedrag regelt.	Impulsief handelen
Moeite hebben om stil te zitten, te stoppen met praten en zich niet kunnen ontspannen.	Hyperactief zijn

Mensen met ADHD hebben over het algemeen veel energie, kunnen erg creatief zijn en kunnen veel dingen naast elkaar doen.

- Maak het hebben van ADHD bespreekbaar en kijk samen naar hoe de persoon optimaal kan presteren.
- Zorg zo nodig voor een rustige werkplek met zo min mogelijk stoorzenders.
- Neem gezamenlijk de planning van de dag door om de werkzaamheden te structureren.
- Verdeel grote taken/opdrachten in kleine stukjes
- Geef enkelvoudige, korte opdrachten (liefst op papier).
- Wees erg duidelijk over wat er van de deelnemer verwacht wordt (Wat moet hij doen en wanneer moet het af zijn).
- Controleer tijdens gesprekken of de boodschap duidelijk is overgekomen.

- Neem een apart schrift om werktijden en werkafspraken vast te leggen
- Probeer te voorkomen dat de deelnemer meerdere opdrachtgevers heeft.
- Geef af en toe complimentjes en voornamelijk positieve feedback.

Voor meer informatie over ADHD kunt u kijken op de volgende website:

<http://www.psyq.nl/Programma/ADHD-bij-volwassenen>

Voor informatie over andere, bij deelnemers voorkomende, beperkingen als:

- Borderline persoonlijkheidsstoornissen
- NLD (Non learning Disability)
- Antisociale gedragsstoornissen

kunt u terecht op de volgende website:

http://platformgehandicaptenmbo.kennisnet.nl/speciale_aandacht